

Dr hab. Artur Szutta, prof. UG
Instytut Filozofii UG
Ul. Bażyńskiego 4
80-809 Gdańsk
artur.szutta@ug.edu.pl

Ocena dorobku

Dra WOJCIECHA LEWANDOWSKIEGO

w związku z postępowaniem o nadanie stopnia naukowego

doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie filozofia

A. Główne osiągnięcie naukowe Habilitanta: książka *Racje i relacje. Problem uzasadnienia obowiązków moralnych w bliskich relacjach*, TN KUL, Lublin 2020, ss. 307

a. Ogólna charakterystyka książki

Książka habilitacyjna dra Wojciecha Lewandowskiego stanowi głęboko przemyślaną, składającą się z trzech rozdziałów obronę szczególnych obowiązków wobec bliskich osób. Punktem wyjścia jest eksperyment myślowy autorstwa Henrego Sidgwicka, każącego nam wyobrazić sobie, że jesteśmy wyrzuceni z rodziną na bezludną wyspę, na której znajdujemy osierocone dziecko. Pytanie, jakie stawia angielski filozof, brzmi: czy jest rzeczą oczywistą, że nasz obowiązek dbania o znalezione dziecko jest mniejszy niż obowiązki wobec własnych dzieci? Zważywszy, że wartość osobowa wszystkich ludzi jest taka sama, a naszym celem

moralnym (według Sidgwicka) jest maksymalizowanie szczęścia, zaś stronnicze faworyzowanie własnych dzieci (a szerzej bliskich nam osób) zdaje się łamać wymóg bezstronnego (sprawiedliwego) traktowania równych osób.

Problem zatem polega na tym, że mamy do czynienia z dwoma zdającymi się wzajemnie wykluczać perspektywami moralnymi: perspektywą bezstronnego obserwatora (perspektywą niwersum), który traktuje sprawiedliwie wszystkie osoby (lub byty odczuwające) oraz perspektywą osobistą, z której niektóre (tj. bliskie nam) osoby domagają się większej uwagi z naszej strony. Dla Sidgwicka, i wielu innych autorów uznających za podstawowe kryterium etyczne bezstronność lub uniwersalne zasady traktujące na równi wartość wszystkich osób, szczególne obowiązki, o ile nie znajdują uzasadnienia z bezstronnej perspektywy, w sytuacji konfliktu z właściwymi zasadami etycznymi, powinny ustąpić tym drugim. Cel, jaki sobie w pracy stawia dr Lewandowski, polega na odpowiedzi na pytanie, jak uzasadnić moralnie obowiązki wobec bliskich osób. Autor formułuje swoją odpowiedź broniąc trzech kluczowych dla niego tez:

- 1) Tezę o doniosłości pierwszoosobowej perspektywy.
- 2) Tezę o nieredukowalności racji osobistych (tym samym i szczególnych obowiązków wobec bliskich) do racji formułowanych z bezstronnej perspektywy.
- 3) Tezę o priorytecie racji osobistych nad bezstronnymi (przy czym nie chodzi o bezwzględny priorytet racji osobistych, ale jedynie o to, że przynajmniej czasami, w niektórych kontekstach, racje osobiste mają priorytet nad racjami bezstronnymi).

W rozdziale pierwszym (*Moralne perspektywy*) habilitant skupia się na analizie elementów perspektyw pierwszoosobowej i bezstronnej, oraz określeniu i rozróżnieniu relacji osobistych i uniwersalnych. W tym to rozdziale prezentuje trzy argumenty na rzecz pierwszej tezy (o doniosłości). Zgodnie z pierwszym argumentem pierwszoosobowa perspektywa jest kluczowa „w procesie nabywania i komunikowania wszystkich przekonań moralnych” (s.16) Bez niej nie mielibyśmy pełnej świadomości, co to znaczy być podmiotem działania. Wedle argumentu drugiego odniesienie do własnego „ja” konstryuuje specyficzny rodzaj racji moralnych (racji podmiotowo względnych lub osobistych). Argument trzeci skupia się na wykazaniu, że perspektywa pierwszoosobowa warunkuje samorozumienie i empatię, bez których nie bylibyśmy w stanie uchwycić obowiązków zakładających identyfikację siebie jako tożsamej w czasie istoty lub współodczuwać stanów mentalnych innych osób (np. cierpienia lub radości). Habilitant prezentując powyższe argumenty rzetelnie wykazuje ich

słabe strony, dzieląc się wątpliwościami (swoimi, ale też wyrażanymi przez licznie przytaczanych autorów).

W drugiej części pierwszego rozdziału dr Lewandowski skupia się na określeniu czterech strategii charakteryzowania szczególnych relacji: a) polegające na definiowaniu tychże; b) polegające na propozycjach podziału/wyliczenia szczególnych relacji; c) odwołujące się do kategorii używanych w psychologii ewolucyjnej; oraz d) skupiające się na psychologicznej charakterystyce bliskich relacji. Pewne dopełnienie tych czterech strategii stanowi analiza przypadku relacji szczególnych będących wynikiem pełnienia ról społecznych (np. funkcji publicznych lub zawodowych). Odpowiedź na pytanie o nieredukowalność racji osobistych do tych formułowanych z perspektywy bezstronnej domaga się uzupełnienia charakterystyki szczególnych relacji o charakterystykę perspektywy bezstronnej (idealnego lub bezstronnego obserwatora), jak i identyfikowanych (lub konstruowanych) dzięki niej racji bezstronnych. Podobnie jak w przypadku rozważań nt. tezy o doniosłości, habilitant rozpatruje materię z różnych możliwych perspektyw, bierze pod uwagę liczne wątpliwości i krytycznie ocenia prezentowane charakterystyki, wskazując zarówno na ich mocne, jak i słabe strony, korzystając przy tym szeroko z istniejącej literatury.

W konkluzji pierwszego rozdziału habilitant uznaje tezę o doniosłości pierwszoosobowej perspektywy, zastrzega jednak, że perspektywa bezstronna jest równie istotna, co więcej, często dopiero ona daje nam lepszy ogląd moralny i mocniejsze uzasadnienie dla naszych przekonań moralnych.

Teza o doniosłości pierwszoosobowej perspektywy, aby obejmowała także nasze moralne rozumowania, domaga się jeszcze wykazania niezależności tej perspektywy, a właściwie niezależności racji formułowanych na jej gruncie, od racji bezstronnych. Taki cel dr Lewandowski stawia sobie w rozdziale drugim. Poddaje on analizie różne strategie redukcji racji osobistych do racji bezstronnych lub też eliminacji tych pierwszych (konsekwencjalizm, woluntaryzm, kontraktualizm). Autor pokazuje, że strategie te nie są efektywne za pomocą sformułowanych przez siebie testów (kontrprzykładów i eksperymentów myślowych), które pokazują, że nawet po wyeliminowaniu racji obiektywnych (bezstronnych) w opisanych przez niego sytuacjach podmioty nadal mają (takie są zdaniem autora nasze intuicje) racje działania (kontynuowania osobistej relacji uzasadniającej stronniczość).

Właściwym podejściem, zdaniem dra Lewandowskiego, jest przyjęcie pluralizmu racji, który uznaje istnienie racji osobistych jako wystarczającej i jedynej podstawy uzasadniającej

szczególne obowiązki. Habilitant poddaje analizie trzy stanowiska tego rodzaju: uzasadniające szczególne obowiązki poprzez odniesienie do życiowych projektów podmiotu działania; w odniesieniu do wartości relacji z bliskimi osobami; oraz w odniesieniu do intymnej wiedzy o wartości osób, z którymi wchodzimy w bliskie relacje. Korzystając z testów (eksperymentów myślowych), które służyły do wykazywania braków strategii redukcjonistycznych, autor stara się wykazać istnienie racji osobistych, które mogłyby stanowić podstawę dla szczególnych obowiązków.

Głównym problemem, przed którym stają stanowiska pluralistyczne, jest istnienie konfliktów między racjami osobistymi oraz racjami bezstronnymi. Tym zagadnieniem dr Lewandowski zajmuje się w rozdziale trzecim. Analizuje trzy strategie rozwiązania tego problemu. Zgodnie z pierwszą racje jednego rodzaju zawsze mają priorytet. Zgodnie z drugą strategią racje osobiste i bezstronne są niewspółmierne. Zgodnie z trzecim rozwiązaniem w zależności od kontekstu, raz racje bezstronne biorą górę w określaniu obowiązku moralnego, raz racje osobiste. Autor (choć z pewnymi zastrzeżeniami) opowiada się za trzecim z tych rozwiązań. Tło teoretyczne, do którego się odwołuje, stanowi partykularyzm w wersji proponowanej przez Jonathana Dancy'ego oraz pewna wersja partykularyzmu, którą rozwijają Mark Lance i Margaret Little. W ramach tego stanowiska zarówno racje osobiste, jak i bezstronne można określać mianem racji domyślnych lub dających się obalić generalizacji. To, które z nich okazują się decydujące dla zaistnienia obowiązku zależy od wielu czynników sytuacyjnych i nie da się ich ująć w jakąś ustaloną hierarchię czy też rozstrzygnąć konflikt za pomocą określonej zasady priorytetu. Liczba czynników wpływających na sąd moralny dotyczący obowiązku tu i teraz jest wielka i dosłownie najmniejsza zmiana okoliczności może unieważnić, osłabić, wzmocnić lub wręcz stworzyć określony obowiązek.

Książkę kończy kilkustronicowe zakończenie (w którym autor powraca do eksperymentu Sidgwicka formułując odpowiedź na postawione przez Anglika pytanie, przyjmując koncyliacyjne rozwiązanie, że ważne są zarówno perspektywa osobista, jak i bezstronna), oraz bogata, dwudziesto-cztero-stronicowa bibliografia.

b. Zalety i osiągnięcia rozprawy

Jak słusznie zauważa sam dr Lewandowski, tematyka szczególnych obowiązków (zwłaszcza próba ich obrony w obliczu zarzutów ze strony zwolenników uniwersalnych obowiązków i racji bezstronnych) nie była do tej pory satysfakcjonująco (jeśli w ogóle) rozwijana w polskim środowisku filozoficznym. Książka habilitanta skutecznie tę lukę uzupełnia, a przez to stanowi ważny wkład w rozwój polskiej myśli filozoficznej. W pewnej mierze rozprawa dra Lewandowskiego przyczynia się także do rozwoju filozofii światowej. Po pierwsze autor porządkuje liczne i rozbudowane już dyskusje na temat perspektywy moralnej (bezstronnej i stronniczej), racji działania, rozwiązywania konfliktów między obowiązkami bezstronnymi i obowiązkami szczególnymi. Po drugie dokonuje całościowego przeglądu stanowisk w kwestii sporu o racje osobiste, w tym rzetelnego zestawienia ich mocnych i słabych stron. Po trzecie, wprowadza nowe własne wątki do dyskusji, formułując testy orwellowskie, które pokazują istnienie nieredukowalnych racji osobistych, a także aplikując partykularyzm do debaty nad istnieniem szczególnych obowiązków, tym samym proponując przekonujące rozwiązanie tzw. problemu dualizmu praktycznego rozumu, zgodnie z którym racje osobiste i racje bezstronne są niewspółmierne, co oznaczałoby, że etyka obejmuje dużą liczbę nierozwiązywalnych dylematów (stan ten H. Sidgwick określił mianem katastrofy dla całej moralności).

Ta ostatnia uwaga pozwala pozytywnie ocenić także wybór problematyki pracy habilitacyjnej. Jeśli teza dualizmu praktycznego rozumu jest przynajmniej prawdopodobna, a jej konsekwencją jest przyznanie, że w dziedzinie moralności panuje chaos, wówczas obalenie tej tezy oraz uzasadnienie alternatywnego spojrzenia na relacje pomiędzy racjami osobistymi a bezstronnymi, które unika wspomnianej powyżej katastrofalnej konsekwencji, stanowi jedno z najważniejszych zadań dla etyków.

Niewątpliwą zaletą książki jest także jej erudycyjność. Dr Lewandowski podejmuje analizę szerokiego wachlarza stanowisk w szczególności najnowszej literatury przedmiotu, przy czym wykazuje się dogłębną znajomością i rozumieniem omawianych poglądów i argumentów. Co prawda zbiór ten obejmuje głównie autorów anglosaskich i to z tradycji analitycznej, niemniej pośród autorów, których poglądy habilitant wnikliwie analizuje, znajduje się także przedstawiciel niemieckojęzycznej filozofii - Maks Scheller. Są też odwołania do polskich autorów.

Na pozytywną uwagę zasługuje również struktura książki. Dr Lewandowski uporządkował bardzo szeroki wachlarz zagadnień, stanowisk i argumentów, prezentując w ten sposób logicznie poukładaną całość. Kolejne rozdziały (a w nich podrozdziały) stopniowo przygotowują konieczny grunt dla sformułowania argumentów na rzecz trzech głównych tez pracy.

Godna uwagi jest także wyważona postawa habilitanta. Chociaż identyfikuje się z konkretnym stanowiskiem (czego nie kryje od samego początku), analizuje każde stanowisko w sposób rzetelny i (*nomen omen*) bezstronny, nie unikając przy tym odsłaniania słabości perspektyw i argumentów, po których stronie się ostatecznie opowiada.

c. Uwagi krytyczne

Jedyną wadą rozprawy habilitanta jest jej dość hermetyczny język i nieco zawiły styl. Oczywiście jest to praca akademicka i jako taka z konieczności zawiera duże ilości terminów technicznych, wymaga od czytelnika pewnego stopnia zaawansowania. Także skomplikowana i subtelna myśl może wymagać nieco bardziej skomplikowanych struktur gramatycznych. Niemniej jako jedna z pierwszych publikacji obejmujących problematykę szczególnych obowiązków w języku polskim, która ma charakter pewnego całościowego ujęcia, książka dra Lewandowskiego powinna też pełnić funkcję wprowadzenia w to zagadnienie. Jako taka powinna uwzględniać czytelnika, który nie ma jeszcze orientacji w przytaczanych dyskusjach, ułatwiając mu lekturę za pomocą częstszych (bardziej ogólnych i klarownych) podsumowań prezentowanych problemów i poglądów, a także poprzez dobór bardziej „skalibrowanych” (bardziej efektywnych w przekazywaniu myśli) sformułowań. Niemniej zarzut ten nie umniejsza wartości naukowej recenzowanej pracy.

B. Działalność naukowa, organizacyjna, dydaktyczna i popularyzatorska

1. Inne publikacje

Oprócz książki habilitacyjnej dr Wojciech Lewandowski opublikował:

- Dwie monografie:

* (książka podoktorska) *Przyszłość i odpowiedzialność: problem uzasadnienia odpowiedzialności za przyszłe pokolenia we współczesnej etyce*, Wyd. KUL, Lublin 2015.

* (książka napisana wspólnie z Martą Soniewicką w języku angielskim): *Human Genetic Selection and Enhancement: Paternal Perspective and Law*, Peter Lang, Berlin 2019. Książka ta była napisana w ramach realizacji grantu NCN „Etyczne i prawne standardy etyki reprodukcyjnej”.

- cztery artykuły podoktorskie dotyczące obowiązków moralnych wobec przyszłych pokoleń.
- pięć artykułów (napisanych w ramach wspomnianego powyżej grantu NCN) poświęconych problematyce moralnych aspektów bio-doskonalenia człowieka.
- cztery artykuły dotyczące kłopotów współczesnych teorii etycznych z ujęciem trudnych doświadczeń egzystencjalnych, takich jak przebaczenie, traf moralny, czy absolutystyczne wymogi moralne.
- pięć rozdziałów w monografiach naukowych (w tym dwie w języku angielskim).

Chociaż artykuły dra Lewandowskiego były publikowane w polskich czasopismach, większość z nich („Roczniki Filozoficzne,” „Analiza i Egzystencja,” „Etyka,” „Ethos”) to czasopisma renomowane lub wysoko punktowane. Wszystkie publikacje załączone we wniosku habilitacyjnym dra Lewandowskiego cechuje szeroka orientacja w literaturze przedmiotu (czy to w kwestii odpowiedzialności za przyszłe pokolenia, moralnego doskonalenia metodami ingerencji w biologię człowieka, moralnego trafu, absolutyzmu deontologicznego, czy też kwestii wybaczenia), wysoki poziom rozumienia problemu, oraz przemyślana struktura. Habilitant wykazuje się zdolnością do analizy i argumentacji na wysokim poziomie. Godnym szczególnej uwagi jest tekst *Parents, special obligations and reproductive genetics*, stanowiący rozdział w książce *The Ethics of Reproductive Genetics*, redagowanej przez Martę Soniewicką, (Springer 2018, s. 67-79). W opinii zajmującego się problematyką genetyki reprodukcyjnej oksfordzkiego etyka, Toma Douglasa (wyrażonej w jego tekście z 2019 roku) artykuł habilitanta stanowi jedno z nielicznych (także w literaturze anglojęzycznej) szerszych opracowań argumentacji na rzecz „przed-rodzicielskiej stronniczości” w ramach etycznej dyskusji na temat wspomaganego prokreacji, co można uznać obok recenzowanej pracy habilitacyjnej za znaczący wkład dra Lewandowskiego w rozwój dyscypliny filozoficznej.

2. Konferencje

Habilitant brał udział (z referatem lub wykładem) w piętnastu konferencjach lub innych wydarzeniach o charakterze naukowym, w tym w jednej zagranicznej. Brał także czynny udział w organizacji XI Zjazdu Filozoficznego.

3. Granty

W latach 2014-2017 dr Lewandowski realizował (razem z dr. hab. Martą Soniewicką) projekt badawczy „Prawne i etyczne aspekty genetyki reprodukcyjnej” finansowany w ramach grantu NCN (DEC-2013/10/E/HS5/00157), którego zwieńczeniem była wspomniana już książka.

4. Staże zagraniczne

W okresie 25.05.2015-22.08.2015 dr Lewandowski odbył staż naukowy w Oxford Uehiro Centre for Practical Ethics przy Uniwersytecie Oksfordzkim.

5. Osiągnięcia dydaktyczne i popularyzatorskie

Habilitant prowadził (od 2008 roku) zajęcia na Wydziale Filozofii KUL JP II, w tym wykłady (kursoryczne i monograficzne), konwersatoria, ćwiczenia i seminaria licencjackie. Zajęcia te obejmowały takie przedmioty jak etyka ogólna i szczegółowa, bioetyka. Prowadził także zajęcia w języku angielskim. Jest promotorem czternastu prac licencjackich a także promotorem pomocniczym jednej rozprawy doktorskiej i recenzentem dwudziestu pięciu prac licencjackich i magisterskich. Dr Lewandowski organizował także kursy e-learningowe oraz prowadził (w roku 2014) zajęcia w ramach programu Erasmus na Università degli Studi di Parma. W latach 2013-2016 pełnił funkcję kuratora Koła Filozoficznego KUL.

Habilitant ma także pewne osiągnięcia w dziedzinie popularyzacji filozofii. Wielokrotnie prowadził zajęcia i warsztaty dla młodzieży licealnej oraz publikował w takich czasopismach jak „Filozofuj!” oraz „Filozofia Praktyczna”. Warto też dodać, że obecnie redaguje przygotowywany numer „Filozofuj!” poświęcony etyce seksualnej.

6. Nagrody

W roku 2019 dr Lewandowski otrzymał zespołową nagrodę rektorską pierwszego stopnia za działalność organizacyjno-społeczną i popularyzację nauki. Zaś w roku 2020 otrzymał nagrodę indywidualną drugiego stopnia za oryginalne i twórcze osiągnięcia naukowe.

C. Wniosek

Książkę Wojciecha Lewandowskiego *Racje i relacje. Problem uzasadnienia obowiązków moralnych w bliskich relacjach*, stanowiącą podstawowe habilitacyjne osiągnięcie naukowe w

niniejszym postępowaniu uważam za istotny wkład do polskiej literatury filozoficznej. Autor porusza zagadnienie ważne, formułuje jasny cel, który realizuje na wysokim poziomie metodologicznym. Także pozostały dorobek naukowy wzbudza szacunek zarówno od strony ilościowej, jak i pod względem poziomu naukowego. Osiągnięcia dydaktyczne oraz popularyzatorskie także są bardzo solidne.

W związku z powyższym stwierdza, że podstawowe osiągnięcie habilitacyjne doktora Wojciecha Lewandowskiego wraz z pozostałym dorobkiem naukowym, dydaktycznym i popularyzatorskim **w pełni uzasadniają nadanie mu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie filozofia.**

Artur Szutta